सुवीरात्तु नृपञ्जयः । नृपञ्जयाद्बृहद्रथ इत्येते पौरवाः स्मृताः । सचाप्युग्रायुधस्तात । दुर्बुद्धिरभवत्तदा । प्रवृद्धचक्रो बलवान्नीपान्करणो महान् । स दर्पपूर्णोहत्वाजौ नीपानन्यांश्च पार्थिवान् । पितर्युपरते मह्यं श्रावयामास किल्बिषम् । महामात्यैः परिवृतं शयानं धरणीतले । उग्रायुधस्य राजेन्द्र ! दूतोऽभ्येत्य वचोऽब्रवीत् । अद्य त्वं जननीं भीष्म ! गन्धकालीं यशस्विनीम् । स्त्रीरत्नं मम भार्यार्थे प्रयच्छ कुरुनन्दन ! । एवं राज्यञ्च ते स्फीतं धनानि च न संशयः । प्रदास्यामि यथाकाममहं वै रत्नभाग् भुवि । मम प्रज्वलितं चक्रं निशम्येदं सुदुर्जयम् । यत्नवो विद्रवन्त्याजौ दर्शनादेव भारत ! राष्ट्रमेच्छसि चेत् स्वस्ति प्राणानां वा कुलस्य वा । आसने मम तिष्ठस्व न हि ते शान्तिरन्यथा । अधःप्रस्तारशयने शयानस्तेन नोदितः । दूतोऽन्तर्हितमेतद्वै वाक्यमग्निशिखोपमम् । ततोऽहं तस्य दुर्बुद्धेर्विज्ञाय मतमच्युत ! । आज्ञापयं वै संग्रामे सेनाध्यक्षांश्च सर्वशः । विचित्रवीर्यं बालञ्च मदुपाश्रयमेव च । दृष्ट्वा क्रोधपरीतात्मा युद्धायैव मनोदधे । निगृहीतस्तदाऽहं तैः सचिवैर्मन्त्रकोविदैः । ऋत्विग्भिर्द्वैपकल्पैश्च सुहृद्भिश्चार्थदर्शिभिः । स्निग्धैश्च शास्त्रविद्भिश्च संयुगस्य निवर्त्तने कारणं श्रावितश्चाहि युक्तरूपं तदाऽनघ !" । "प्रवृत्तस्तस्य तच्चक्रमधर्मनिरतस्य वै । परदाराभिलाषेण सद्यस्तात निवर्त्तितः । नत्वहं तस्य जाने तन्निवृत्तं चक्रमुत्तमम् । हतं स्वकर्मणा तन्तु पूर्वं सङ्गिश्च निन्दितम् । कृतशौचः शरी चापी रथो निष्क्रम्य वै पुरात् । कृतस्वस्त्ययनो विप्रैः प्रायोधयमहं रिपुम् । ततः संसर्गमागम्य बलेनास्त्रबलेन च । तत्राहमुन्मत्तवद्युद्धं देवासुरमिवाऽभवत् । स मयाऽस्त्रप्रतापेन निर्दग्धोरणमूर्द्धनि । पपाताभिमुखः शूरस्त्यक्त्वा प्राणानरिन्दम ! । एतस्मिन्नन्तरे तात ! काम्पिल्यात् पृषतोऽभ्यगात् । हते नीपेश्वरे चैव हते चोग्रायुधे नृपे । अहिच्छत्रं स्वकं राज्यं पित्रा प्राप महाद्युतिः । द्रुपदस्य पिता राजन्नमैवानुमते तदा" भा० हरिव० २०अ० २धृतराष्ट्रपुत्रभेदे । तन्नामकीर्त्तने भा० आ० ६७अ० । "उग्रायुधोभीमरथः कनकायुर्दृढायुधः" ।

उग्रेश पु० उग्राणामसत्कटरूपाणां प्रमथानामीशः । प्रमथाधिपे शिवे । "शङ्करं भवमीशानं पिनाकशूलपाणिनम् । त्र्यम्बकं शिवमुग्रेशं बहुरूपमुमापतिम्" भा० व० प० १०६ अ० ।

उङ्कुण पु० उमिति कृत्वा कुण्यते हिंस्यते कुण कर्म्मणि घञर्थे क । (उकुण) उत्कुणे । शब्दमाला ।

उच समवाये दि० पर० सक० सेट् । उच्यति इरित् औचत्,– औचीत् उवोच ओचिता उच्यात् ओचिष्यति औचिष्यत् उचितः उग्रः । "उवोचिथ हि मघवन् देष्णम्" ऋ० ७,३७,३ । उचतिः सेवाकर्मेति माधवः "अभि वा एष एतानुच्यति" तैत्ति० । "नियो वृषभं पौरुषेयीमुवोच" ऋ० ७,४,३ । "तत्र सेदिन्युच्यत सर्वाश्च यातुधान्यः" अथ० २,१४,३ ।

उचथ न० उच्यते स्तूयतेऽनेन वच–कथन् । स्तोत्रे "यद्वां मानास उचथमवोचन्" ऋ० १,१८२,८ । उचथम् स्तोत्रम्" भा० । "एवात इन्द्रोवयमहेम" ऋ० २,१९, ७ । "कुविन्नो अग्निरुचथस्य" ऋ० १,१४३,६ ।

उचथ्य त्रि० उचथं स्तोत्रमर्हति यत् । १स्तुत्ये २राजभेदे पु० "उचथ्ये वसुषि यः स्वराट्" ऋ० ८,४६,२८ । "उचथ्ये स्तुत्ये । यद्वा उचथ्यो वसुश्च राजानौ" भा० ।

उचित त्रि० उच–क्त वच–कितच् वा । १शस्ते २परिचिते, ३युक्ते । "अमात्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" "दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" "प्रविश्य भीमासुरशोणितोचितः" महीध्रपक्षव्यपरोपणोचितम्" रघुः "सार्द्धं कथञ्चिदुचितैः पिचुमर्द्दपत्रैः" । "स्पर्शसुखमुचितं दधच्छिखो" माघः । "वंशोचितत्वादभिमानवत्याः" किरा० ।

उच्च त्रि० उत्क्षिप्य बाहू चीयते, उपर्य्युपरिनिविष्टैरवयवैश्चीयतेऽसौ वा उद्+चि–ड । १उन्नते । "पुरस्तादुच्चम्" कात्या० ७,१,२१ । "स तदुच्चकुचौ भवन् प्रभाभार-चक्रभ्रमिमातनोति यत्" नैषधम् । अस्मात् उत्कर्षे तरप् तमप् । "किंस्वित् गुरुतरं भूमेः किं स्विदुच्चतरञ्च खात्" भा० व० ३१अ० । उच्चतमम्" कात्या० ७,१, १५ । देवयजनवर्णने "परितः समीपदेशवर्त्तिप्रदेशेभ्यो यदतिशयेनोच्चम्" कर्कः । राशिचक्रमध्ये गृहविशेषाणां २राशिभेदे, यथा "मेषो वृषो मृगः कन्या कर्कमीनतुलाधराः । भास्करादेर्भवन्त्युच्चाः राशयः क्रमशस्त्विमे" ज्योति० त० । स्वदृष्टमुक्तं तत्रैव "रविर्मेषे वृषे चन्द्रो गुरुः कर्के बुधः स्त्रियाम् । शनिर्युके (तुलायाम्) मृगे (मकरे)भौमः शुक्रो मीने च तुङ्गिनः" । तेषां राशिभागभेदे परमोच्चतामाह तत्रैव "त्रिंशद्भागे दिशो (१०) रामाः (३)अष्टविंशतिभिस्तिथिः १५ । तथेषुः (५) सप्तविंशश्च विंशतिश्चोच्चसंज्ञकाः" । तथा च रवेर्मेषस्य दशमे भागे,